

ЗНАЧЕННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ ДЛЯ УДОСКОНАЛЕННЯ АГРОБІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

О. І. Табенська, к. е. н.

Вінницький національний аграрний університет

Аналізується значення зарубіжного досвіду сільськогосподарської кооперації та інтеграції для удосконалення агробізнесу в Україні. Запропоновано використовувати переваги інноваційної моделі підприємницької діяльності для оптимізації функціонування окремих підприємств та потужних інтегрованих структур в аграрному секторі.

Постановка проблеми. У світовому господарстві відбуваються істотні зміни, які пов'язані з глобалізацією, інтернаціоналізацією та інтеграцією господарського життя. Міжнародний поділ праці є результатом багатодержавного розвитку продуктивних сил та залучення в систему господарських зв'язків нових національних виробництв. Міжнародна спеціалізація і кооперування виробництва є формами його прояву та основними елементами.

В колишньому Радянському Союзі, вчені-економісти М. Туган-Барановський та М. Д. Кондратьєв надавали кооперуванню селянських господарств вирішального значення, особливо постачальницько-збутовій та кредитній кооперації, а також ефективній співпраці в кооперативних об'єднаннях дрібних та середніх селянських господарств на основі механізмів горизонтальної та вертикальної інтеграції [1, с. 42-45].

Аналізуючи зародження кооперативного руху М. Ю. Коденська зауважує, що О. В. Чаянов в 20-ті рр. ХХ ст. запропонував ідею кооперації дрібних селянських господарств і об'єднання їх в союзи для організації переробки сільськогосподарської продукції. На основі державних промислових підприємств, радгоспів та колгоспів, в 30-ті рр. створювалися змішані радгоспно-колгоспні об'єднання з погодженим господарським планом, спільною технічною базою (транспорт, ремонтні майстерні) і спільними підприємствами з переробки сільськогосподарської продукції. Таким чином, виникли виробничо-економічні передумови поєднання сільського господарства з промисловістю в двох напрямках: на рівні господарства і шляхом кооперації сільського господарства з переробною промисловістю з наданням переваги в даному процесі радгоспам і переробним підприємствам.

Початок інтенсивного впровадження теоретичних аспектів агропромислової інтеграції у виробництво, переробку та реалізацію продукції розпочалося в республіках Радянського Союзу в середині 70-х рр. минулого століття в межах напрямів, які визначено Постановою ЦК КПРС від 28 травня 1976 р. «Про подальший розвиток спеціалізації і концентрації сільськогосподарського виробництва на базі міжгосподарської кооперації і агропромислової інтеграції». Міжгосподарська кооперація розвивалася у формі горизонтальної (внутрішньогалузеве кооперування – сільське господарство і промисловість) і вертикальної кооперації або інтеграції (міжгалузеве кооперування – ефективне об'єднання підприємств різних галузей сільського господарства» [2, с. 5-13].

На сучасному етапі, за допомогою зарубіжного досвіду, необхідно досліджувати перспективи розвитку сільських територій, оптимізувати, на основі інноваційної моделі підприємницької діяльності, функціонування кооперативних структур, об'єднань кооперативів, а також потужних інтегрованих формувань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові розробки з проблем розвитку кооперації та інтеграції в аграрній сфері здійснені такими відомими вченими, як С. П. Азізов, В. Г. Андрійчук, Г. Д. Антонов, В. А. Баєв, Є. В. Балацький, В. К. Збарський, В. В. Зіновчук, Т. О. Зінчук, П. К. Канінський, С. М. Кваша, М. Ю. Коденська, М. Й. Малік, О. Й. Пасхавер, О. А. Родіонова, П. Т. Саблук, С. А. Стасіневич, О. Г. Шпикуляк. Їх напрацювання є важливою теоретико-методологічною базою для подальших досліджень.

Мета і завдання. Метою дослідження є аналіз значення зарубіжного досвіду сільськогосподарської кооперації та агропромислової інтеграції для удосконалення агробізнесу в Україні. Відповідно до поставленої мети необхідно розробити рекомендації щодо впровадження інноваційної моделі діяльності кооперативних структур в аграрному секторі України, особливо на регіональному рівні.

Методи та методологія досліджень. Складність та багатовимірність економічної системи вимагає адекватних методів її пізнання. Економіка є певною цілісністю, в якій виявляється взаємозв'язок елементів, компонентів, що входять до її складу. Цілісність визначається не лише складом властивих їй елементів, а й різними зв'язками між ними. Теоретичною та методологічною основою наукового дослідження є діалектичний метод пізнання процесів та явищ зародження та розвитку суспільства, основні положення економічної теорії, наукові праці вітчизняних та зарубіжних економістів, які розглядають проблеми

розвитку кооперації та інтеграції в агропромисловому комплексі України. Для проведення наукових досліджень використано такі методи: аналізу і синтезу, єдності історичного і логічного, які необхідні для опрацювання позитивного та негативного досвіду розвитку кооперації та інтеграції, вирішення екологічних аспектів та застосування зарубіжного досвіду розвитку кооперації та інтеграції у високорозвинених країнах.

Виклад основного матеріалу. Слово «кооперація» походить від латинського *cooperare*, що в перекладі означає «співробітничая». Кооперація – це процес добровільного об'єднання зусиль і ресурсів суб'єктів, зацікавлених у досягненні певних соціально-економічних результатів, які можливо отримати лише або швидше за допомогою групових дій. Відбувається отримання вигоди тими, хто користується послугами кооперативу: розподіл доходу пропорційно участі у господарській діяльності кооперативу; вигідні ціни; вихід на ринок збуту. Фундаментальними принципами кооперації є: єдність і злагода, економічна ефективність, демократія, справедливість, свобода, відповідальність, освіта [3, с. 25, 34].

Необхідно зауважити, що з розвитком суспільства також постійно розвивався кооперативний рух, використовувалися на практиці основні принципи виробничих зв'язків між кооперативними об'єднаннями та їх структурними підрозділами. Ці виробничі зв'язки почали називати вертикальною координацією, а згодом – інтеграцією. Особливістю вертикальної інтеграції кооперативного типу є те, що всі учасники інтегрованих кооперативних об'єднань є власниками матеріальних, фінансових засобів, виготовлених товарів, а також одержаного в процесі господарської діяльності – прибутку [4, с. 60-63].

Напрямок інтеграції визначається внутрішнім змістом інтеграційних процесів, їх предметною стороною. Вертикальна інтеграція за напрямом може бути виробничою, маркетинговою та комплексною. Виробнича інтеграція передбачає взаємодію сільськогосподарських і переробних підприємств чи виробництв при вирощуванні продукції рослинництва та виробництві продукції тваринництва, які в подальшому надходять на промислову переробку. Предметом маркетингової інтеграції є збут виробленої продукції та постачання необхідних засобів виробництва. Комплексна – поєднує два попередніх методи.

П. Т. Саблук вважає, що «організаційно-економічні форми інтеграції визначаються економіко-правовим статусом інтегрованої структури. Розрізняють такі форми інтеграції: повна – на основі засобів виробництва, які належать одному власнику; кооперативна – для дрібних власників; об'єднання (асоціації, концерн); контрактна для юридичних осіб» [5, с. 179-180, 195-196].

Аналізуючи питання про спільні та відмінні риси кооперації та інтеграції варто наголосити, що в кооперуванні невеликі господарські суб'єкти зберігають свою юридичну самостійність. Для інтеграції характерне співробітництво, яке передбачає повне або часткове об'єднання господарських одиниць. В умовах, коли кооперація і інтеграція доповнюють одна одну, виникає можливість підвищення прибутковості інтеграційних формувань і зниження витрат, які виникають під час виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції. Інтеграційні зв'язки дають можливість організувати контроль за переробними підприємствами та забезпечити зниження трансакційних витрат [3, с. 51-53].

В своїх дослідженнях І. Д. Зарудський зазначає, що трансакційні витрати підприємства впливають на конкурентоспроможність продукції, що виробляється підприємством, причому на найпростіший її вид – ціновий. Конкуренція, наявність конкурентної боротьби, прагнення забезпечити конкурентоспроможність продукції та підприємства змушують приділяти увагу вивченню, оцінці та зменшенню трансакційних витрат господарської структури» [6, с. 131-136].

Аграрні підприємства намагаються максимально використати переваги інтеграції, а саме: зменшити ризик, який пов'язаний з сільськогосподарським виробництвом, його залежністю від природно-економічних умов, стихійністю ринку сільськогосподарської продукції, необхідністю підвищення конкурентоспроможності. Основними моделями агропромислової інтеграції за кордоном є: виробничі, постачальницько-збутові, маркетингові кооперативи, агропромислові формування; комбінати, об'єднання, холдингові компанії.

Розглянемо зарубіжний досвід розвитку кооперації та агропромислової інтеграції. В США досить ефективно відбувається використання як вертикальної, так і горизонтальної інтеграції. Переваги певному виду інтеграції надаються залежно від того, на виробництві якого продукту відбувається спеціалізація господарства. Також наголошується американськими вченими, що вертикальна інтеграція має на меті поєднання управління структур, які співпрацюють в об'єднанні [7, с. 17-20].

Основними моделями інтеграції у високорозвинених країнах, на думку В.О. Антонова, є: контрактна система (взаємовідносини між сільськогосподарськими товаровиробниками, переробними та збутовими організаціями); агропромислові формування (корпорації, кооперативи); комбінати (виробництво, переробка, реалізація продукції); об'єднання (контрактні відносини); холдингові компанії. У Великій Британії існують форми вертикальної інтеграції у вигляді промислово-торговельних

корпорацій, які переважають на продовольчому ринку. У Франції, Японії та інших високорозвинених країнах функціонують кооперативні та корпоративні структури, які поєднані з державними методами регулювання продовольчого ринку. В Німеччині та Італії ефективно діє кооперація у виробництві насіння, добрив, сільськогосподарської техніки. У Швеції, Данії, Норвегії, Фінляндії перевага також надається кооперації. Особливістю інтеграції в Скандинавії є активна участь в ній сільськогосподарських кооперативів. Відбувається інвестування значних фінансових ресурсів в переробні галузі, а згодом інвесторам надходить прибуток від ефективної господарської діяльності в межах інтеграційного об'єднання [8, с. 1-4].

Ми поділяємо позицію С. П. Азізова та П. К. Канінського, які, досліджуючи міжгосподарську кооперацію і агропромислову інтеграцію, зазначають, що у сільськогосподарському виробництві функціонують прості та складні форми кооперування. До простих належить діяльність спеціалізованих господарств, в яких зосереджені окремі технологічні стадії виробництва певних видів сільськогосподарської продукції і які встановлюють через виробничу потребу постійні зв'язки з іншими господарствами. Складними формами кооперації є міжгосподарські об'єднання, підприємства і організації: агропромислові підприємства, виробничі об'єднання в сільському господарстві [9, с. 205-207].

До м'яких форм інтеграції належать також кооперативні структури. Зміни, які відбуваються в діяльності кооперативів, пов'язані з їх збільшенням. До основних варіантів зміни організаційної структури кооперативів В. В. Зіновчук відносить: внутрішнє зростання, зовнішнє зростання, укладання стратегічних альянсів. У першому випадку воно характеризується за трьома напрямками: горизонтальне зростання, вертикальне зростання, конгломерація.

Вертикальне збільшення передбачає входження кооперативів у подальші стадії маркетингового ланцюжка руху власної продукції або постачання. Вертикальна інтеграція дає можливість позбутися посередників, але водночас ймовірно виникнення нових проблем. Внутрішнє зростання кооперативів відбувається шляхом конгломерації. У випадках зовнішнього зростання відбувається об'єднання, приєднання або придбання вже існуючих підприємств [3, с. 80-84].

Охарактеризуємо сутність кооперативів, які діють в аграрній сфері України на сучасному етапі. Переробні – це переробка сільськогосподарської сировини; заготівельно-збутові – заготівля, зберігання, продаж сільськогосподарської продукції, надання маркетингових послуг; постачальницькі – закупівля й постачання

засобів виробництва, матеріально-технічних ресурсів; сервісні – технологічні, транспортні, меліоративні, ремонтні, будівельні послуги; багатофункціональні – поєднання кількох видів діяльності.

Обслуговуючі кооперативи спрямовують свою діяльність на обслуговування сільськогосподарського й іншого виробництва учасників кооперації і не мають на меті одержання прибутку. Даний вид кооперативів поділяється на переробні, заготівельно-збутові, постачальницькі, сервісні, багатофункціональні та ін.

М. Й. Малік, аналізуючи зарубіжний та вітчизняний досвід розвитку кооперації та інтеграції, зауважує, що в умовах співпраці з СОТ стає проблематичним доступ дрібних товаровиробників до аграрного ринку. Тому нагальною є необхідність на державному рівні визначити чітку політику та розуміння щодо соціальної та економічної природи сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, їх пріоритетних функцій у сфері розвитку агропромислового виробництва і сільських територій в цілому.

В ситуації, яка нині склалася на аграрному ринку України, необхідно прийняти державну цільову програму розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації, основними напрямками якої мають бути: пільгове кредитування; компенсація вартості придбання обладнання та техніки; часткова компенсація вартості послуг із зберігання сільськогосподарської продукції або надання допомоги у будівництві складських приміщень. Розвиток кооперації та інтеграції є логічним етапом розбудови ринкової економічної системи й одним з шляхів комплексного розвитку сільських територій [10, с. 3-8].

На думку В. В. Зіновчука, кооперативна система в Україні повинна мати трьохрівневу структуру. Її необхідно формувати, починаючи з нижчого рівня, забезпечуючи демократичний контроль від рядових кооператорів. Перший, або місцевий рівень охоплює окремі села, групи сіл або навіть цілі райони. Його формують сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи в сільськогосподарських общинах, фермерські кооперативи і агроторгові доми як маркетингові кооперативи. Наступний – регіональний (обласний і міжобласний) рівень охоплює територію певної області або регіону. Вони представлені у вигляді регіональних об'єднань сільськогосподарських кооперативів, ліги кооперативів і т. п. Національний рівень – це Національний союз сільськогосподарських кооперативів України.

Сільськогосподарські кооперативи за допомогою такої структури мають змогу організувати рекламу, інформаційну службу, проводити ціновий моніторинг, виставки, ярмарки товарів, замовляти

брокерські місця на товарних біржах, організувати купівлю-продаж товарів за дорученням своїх членів [3, с. 86–93].

Висновки. Узагальнення досвіду високорозвинених країн світу свідчить, що лише комплексне поєднання ринкових важелів та державного регулювання і стимулювання розвитку кооперації та інтеграційних процесів забезпечує ефективне функціонування сільського господарства кожної країни.

На сучасному етапі в Україні намітилася тенденція якісного оновлення агробізнесу. Керівництво країни звертає особливу увагу на оптимізацію господарської діяльності сільськогосподарських товаровиробників, переробних підприємств, постачальницько-збутових організацій, різних видів сільськогосподарських кооперативів на основі інноваційної моделі підприємницької діяльності. В умовах зазначеного, нагальною є необхідність на державному рівні визначити чітку політику та розуміння щодо соціальної та економічної природи сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, їх пріоритетних функцій у сфері розвитку агропромислового виробництва і сільських територій в цілому.

Список використаних джерел

1. Збарський В. К. Проблеми кооперування селянських господарств у працях М. Д. Кондратьєва / В. К. Збарський // Економіка АПК. – 2004. – № 11. – С. 42–45.
2. Коденская М. Е. Агропромышленные предприятия и агрофирмы в условиях перехода к рынку / М. Е. Коденская, В. А. Киселев. – К. : УСХА, 1993. – С. 5–13.
3. Зіновчук В. В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу / Зіновчук В. В. – [2-е вид., доп. і переробл.]. – К. : Логос, 2001. – С. 25, 34, 52–53, 80–84, 86–93. – Бібліог.
4. Нечипоренко О. М. Соціально-економічна сутність кооперування в сільському господарстві / О. М. Нечипоренко // Вісник аграр. науки. – 2003. – № 8. – С. 60–63.
5. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції : практ. посіб. / П. Т. Саблук [та ін.]; за ред. П. Т. Саблука. – К. : ІАЕУ ААН, 2000. – С. 55, 180, 230.
6. Зарудський І. Д. Трапсакційні витрати в механізмі господарювання сільськогосподарських підприємств / І. Д. Зарудський // Економіка АПК. – 2010. – № 3. – С. 131–136.
7. Макаренко П. М. Концептуальні засади системного інноваційного оновлення сільськогосподарського виробництва / П. М. Макаренко, Н. К. Васильєва // Економіка АПК. – 2008. – № 1. – С. 17–20.

8. Антонов В. А. Тенденции развития интеграционных процессов в агропромышленном комплексе [Электронный ресурс] / Антонов В. А. – С. 1–4. – Режим доступа : [http : // zhurnal. lib. ru/ a/ antonow_w_a/ antybb. shtml](http://zhurnal.lib.ru/a/antonow_w_a/antybb.shtml).

9. Азізов С. П. Організація аграрного виробництва і бізнесу : [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / С. П. Азізов, П. К. Канінський ; за ред. проф. С. П. Азізова. – К. : Фенікс, 2006. – С. 205–207.

10. Малік М. Й. Проблемні питання розвитку кооперації та інтеграційних відносин в АПК / М. Й. Малік, Ю. Я. Лузан // Економіка АПК. – 2010. – № 3. – С. 3–8.

11. Малік М. Й. Сталій розвиток сільських територій на засадах регіонального природокористування та еколого-безпечного агропромислового виробництва / М. Й. Малік, М. А. Хвесик // Економіка АПК. – 2010. – № 5. – С. 3–12.